

A19

Aitak ezkondu ezpanagi...

Goitik beherako marraz ezabaturik dago poema osoa, eta hitzen gaineko zirriborroz ezabatu dira hitz jakin batzuk, seguruenik norbaiti gordinegia iruditu zaiolako poema hau; horren ondorioz, eta bestela ere bigarren esanahiz kargaturiko pasarteak direlako, zaila da dena ulertzea. Baina mezu nagusia argia da, errepikan adierazten baita: hogeitaz urteko neska gazteak ezkondu gura du, baina etxekoek ez diote uzten, gazteegi delakoan. Mutilekin harreman sexualak izaten uzten ez diotelako amorraturik dagoen neska gazte aberatsa da kantuan ari dena (esangura sexual eta erotikoarekin ulertu ditugu *atrenpea hankaetan*, *hatz handia zilonen artezean*, *beroetan jat iturria*, *lanzetea*, *aurraldea* eta *izorradu*), eta dena (familia eta aberastasunak) uzteko prest dago mutil on batekin elkartearren. Hemen, XVI. mendetik aurrera zabalduriko ikuspegian agertzen den bezala (cf. Morant Deusa 2002), andrazkoaren grina eta desio sexuala ezkontzaren bidez gauzatzea proposatzen da. Ikusi, honen ondoan, A24 poema (*Aide handiok bidaldu deustae...*): beste horretan gizonezkoaren ikuspegia agertzen da ezkontzaren aurrean.

Euskal kantu herrikoietan ere aipatzen da gaia. Azkuek *Cancionero popular vasco* ezagunean *Ama, ezkondu* kantua lau bertsiotatik bildu zituen (Azkue 1968: 937-943); hona hemen Elgoibarren bildua:

—Ama, ezkondu; ama, ezkondu, gaztea naizenartean.

[Markiñan bilduriko bertsiotatik: “denporea danartean”]

—Neska, ago isilikan, etzion ogirik etxean.

—Galburutxo bi gorde nituen garia genduenean,
eun anega atera nizkan irriarra batean:

Urta labirun labirun pena garia genduenean,

Urta labirun labirun pena irriarra batean.

—Ama, ezkondu; ama, ezkondu, gaztea naizenartean.

—Neska, ago isilikan, etzion ardorik etxean.

—Masmordotxo bi gorde nituen matsa genduenean,
eun karga atera nizkan estutu-aldi batean:

Urta labirun labirun pena estutu-aldi batean,

urta labirun labirun pena matsa genduenean.

—Ama, ezkondu; ama, ezkondu, gaztea naizenartean.

—Neska, ago isilikan, etzion aragirik etxean.

—Bein batean jarri nintzan josten labe-gainean,
txantxangorri bat etorri eta eseri aldamenean,

jaurti nion titara eta ausi nion bernea,

eun erralde pisatu zuen aren bularraldeak:

Urta labirun labirun pena estutu-aldi batean,

urta labirun labirun pena eseri aldamenean.

Patri Urkizuk (Urkizu 2004: 149) ohararazi zuenaren arabera, Aita Donostiak Azkainen bilduriko aldaera batean ere (Donostia 1994: 82-83) gai hori agertzen da. Kasu honetan, Lazarragarenean bezala, neskatoak aitari eskatzen dio ezkontza, eta ez amari:

—Aita, ezkonazi nezazu,

Adina kitu danian.

—Neska, othoi, hago ixilik!

Ogirik ez diñat etxean.

Ogi-ondo bat ikusi nuen

Landaren erdi-erdian.

Egun erregua botatzen zuen

Lehen trailu-kolpian.

Beste lan bat ere aipatu zuen Urkizuk (*ibidem*), 1542an Karlos V.aren kantaria zen Cornelius Canis (Gante, c. 1506-1562) musikariaren hau, hain zuzen:

Mariez moy, mon pere,
Il est temps ou jamais,
Ou si vous ne le faictes
Contraict je serais
De vous dire en deux mots
Ma volonté feray
Ez fault que je le face
Cela je vous prometz.

Berpizkundeko musika polifonikora garamatza lan horrek, eta tradizio horretan, hain zuzen, bada beste kantatu bat, Pierre de la Rue (c. 1492 - 1518) konpositore flandriarrak idatzia (*Ma mère, hélas, mariez-moi*), euskarazko *Ama ezkondu, ama ezkondu* gogorarazten duena, eta Frantziako hegoaldean herri-kantu moduan kantatzen dena:

Ma mère, enfin, mariez-moi,
Je me languis dans la peine,
Ma mère enfin, mariez-moi...
Ou dites-moi pourquoi!

—Ma fille, il faut attendre un an.
—Hélas, maman!
Encore un an!
Ainsi me répondez chaqu'an.

Ma mère enfin, mariez-moi,
Je me languis dans la peine,
Ma mère enfin, mariez-moi...
Ou dites-moi pourquoi!

—Ma fill', nous n'avons plus de pain.
—Comment, de pain?
Seigneur! De pain!
En trouverai chez le voisin.

Ma mère enfin, mariez-moi,
Je me languis dans la peine,
Ma mère enfin, mariez-moi...
Ou dites-moi pourquoi!

—Ma fill', nous n'avons plus de vin.
—Comment, de vin?
Seigneur! De vin!
Puis'rons de l'eau dans le bassin.

Ma mère enfin, mariez-moi,
Je me languis dans la peine,
Ma mère enfin, mariez-moi...
Ou dites-moi pourquoi!

—Ma fill', nous n'avons plus de sel.
—Comment, de sel?
Seigneur! De sel!
Au saloir en est plein boissel.

Ma mère enfin, mariez-moi,
Je me languis dans la peine,
Ma mère enfin, mariez-moi...
Ou dites-moi pourquoi!

Ma fill', nous n'avons plus d'argent.
—Comment, d'argent?
Seigneur! D'argent!
En gagnerons en travaillant.

Ma mère enfin, mariez-moi,
Je me languis dans la peine,
Ma mère enfin, mariez-moi...
Ou dites-moi pourquoi!

—Ma fill', nous n'avons pas d'anneau.
—Comment, d'anneau?
Seigneur! D'anneau!
Prendrons un cercle du cuveau!

Ezkondu nahi duen neska (eta ez mutil) gaztearen gaia, edozein kasutan ere, sarri agertzen da herri-kantuetan. Ikusi zer dioten XVIII. mendeko *Berssous* eskuizkribuaren editoreek (<http://f.duchene.free.fr/berssous/76.htm>):

Le thème de la fille pubère, pressée de se marier, et que sa mère tutoie (tandis qu'elle est vouvoyée) en tentant d'abord de dissuader l'adolescente, se retrouve dans un grand nombre de chansons soit en français, soit en patois. On les rencontre dans les recueils de Tiersot, Ritz, Servettaz ou Vuarnet, et le premier prototype savoyard, remontant à 1555, est dû au célèbre Nicolas Martin. Mais, quoique le thème soit bien acclimaté en Savoie, Bladé (*Poésies populaires de la Gascogne*, Paris 1883) cite les auteurs en donnant des exemples similaires pour le Gers, la Gascogne, le Languedoc, la Haute Bretagne. M. Barbeau fait de même pour le Canada français. Et *les Rondes*, par Ballard, en 1724, nous en donnent aussi un dans un texte de langue classique. *L'entretien d'une fille avec sa mère* l'utilise itou dans un recueil de colportage (signé Raviot) imprimé à Dijon.

<1190r> Aitak ezkondu ezpanagi,¹
neurau ni ezkonduko nax sarri.²

Jaio azkero³ serbidu deut:
ezkondu nagi⁴ honezkero.⁵ 5
Ezkonketako edadea deut,
hogeï urtean helduzkero;⁶
zorigaxtoan jaio ninzan
ezkondu бага hil banadi.⁷
Aitak ezkondu ezpanagi,
neurau ni ezkonduko nax sarri. 10

Gau-egunetan beti nago⁸
etsekoakin deadarrez.⁸
Senargureak ozta nago,⁹

¹ *ezkondu ezpanagi*: ‘ezkon ez banaza, ezkontzen ez banau’.

² *sarri*: ‘laster, berehala’.

³ *Jaio azkero*: ‘jaio nintzenetik’.

⁴ *ezkondu nagi*: ‘ezkon nazala’.

⁵ *honezkero*: ‘dagoeneko’.

⁶ *hogeï urtean helduzkero*: ‘hogeï urteetara heltzen naizen momentutik’.

Ezkondu beharraz mintzo den beste pasarte batean ere adin bera aipatzen du (nahiz mutilak hitz egiten duen honetan): *oi oraingaino ez nax ni heldu / oi bada hogeï urtean* (A24: 41-42).

⁷ *hil banadi*: ‘hiltzen banaiz’.

⁸ *etsekoakin deadarrez*: azpian lerro oso bat dago, hiru marraz tatxatuta: *arren ezkondu nagiela*.

etsekoxeok ¹⁰ beti barrez: —Oraingaino ¹¹ gaztea hax ta, urtexe ¹² baten goza hadi.— Aitak ezkondu ezpanagi, neurau ni ezkonduko nax sarri.	15
Oi ¹³ nolako atrenpea ¹⁴ irra ¹⁵ darabildan ¹⁶ hankaetan! ¹⁷ Banekike ¹⁸ goruetan ¹⁹ gonearekin atorrea; ²⁰ saldu neike ²¹ gorgerea, ²² haregaz ezer al banegi. ²³ Aitak ezkondu ezpanagi, neurau ni ezkonduko nax sarri.	20 25
Hain egin jat hatz ²⁴ handia neure zilonen ²⁵ artezean; ²⁶ jarri banadi sugatean, ²⁷ beroetan jat ²⁸ iturria; ²⁹ egingo jat min horia ³⁰	30

⁹ *Senargureak ozta nago*: Letraz letrako irakurketa erabat ziurra da; ez, ordea, interpretazioa. Azalpen bat eman nahian, honako hau iruditu zaigu onargarriena: ‘Senarguraz nagoen bezain laster, senarguraz agertzen naizenerako’; uste dugu *hotzak nago*, *goseak nago*, *beldurrak nago* egituren ereduak izan litekeela *senargureak nago*; hots ‘senarguraz nago, senargura daukat’; bestalde, *OEHN* lekukotasun asko dituen ‘bezain laster’ adieran uler liteke *ozta*.

¹⁰ *etsekoxeok*: ‘etseko gizagaixo horiek’, mespretxuz edo trufaz.

¹¹ *Oraingaino*: ‘oraindaino, oraindik’.

¹² *urtexe*: ‘urtetxo’.

¹³ *Oi*: Eskuizkribuko poemetan maiz erabiltzen dira *oi* eta *oita* betegarriak (bakanka *oi eta*), bertso-lerroen neurri egokia lortze aldera.

¹⁴ *atrenpea*: ‘berotasuna’.

¹⁵ *irra*: ‘arin, etenik gabe’.

¹⁶ *darabildan*: ‘ibilarazten ditudan’.

¹⁷ *Oi nolako atrenpea / irra darabildan hankaetan!*: ‘Oi nolako berotasuna dudana, arin ibilarazten ditudan hanketan!’.

¹⁸ *Banekike*: ‘jakingo nuke’, baiezkoa.

¹⁹ *goruetan*: Goruetan aritzea etxean zintzo dagoen emakumeari dagokio, *versus* hor zehar aske dabilen neska. Bertso-lerro honetan hasten da eskaintzen zer egingo lukeen ezkondu batego.

²⁰ *gonearekin atorrea*: ‘gona eta atorra’; “Xrekin Y” egitura da, ‘X eta Y’ adierazteko.

²¹ *saldu neike*: ‘salduko nuke’.

²² *gorgerea*: lepoko apaingarria zen. Ematen du aurreko ideiarekin lotuta dagoela, hau da, ez bakarrik berak goruetan egiteko, baizik eta, areago, daukan apaingarria ere saltzeko prest egongo litzateke, besteak beste ez duelako beharko, etxean zintzo egoteko prest dago eta.

²³ *al banegi*: ‘egin ahal baneza, egin ahalko banu’.

²⁴ *hatz*: ‘azkura’.

²⁵ *zilonen*: ‘zil honen, zilbor honen’.

²⁶ *neure zilonen artezean*: ‘neure zilbor honen aldamenen’ edo ‘neure zilbor honen bertikalean’; edozein kasutan ere, neskak zilborraren azpian duenaz ari da.

²⁷ *sugatean*: ‘sutean, sutondoan’. Hemen erabilera metaforikoa bide du, gizonezkoa baita beroa ematen diona.

²⁸ *beroetan jat*: ‘berotzen zait’.

²⁹ *iturria*: Erabilera metaforikoa seguruenik, zilaren ondoan daukana adierazteko.

³⁰ *min horia*: ‘birjinen gaixotasuna, *chlorosis*’. *OEHN*ren arabera, *min-horia* erdaraz *amarillez* (edo *ictericia*) deitzen den gaixotasuna bide da, horrela bildu baitzuen Larramendiren *Hiztegi hirukoitzak*: “Tericia, *miñoria*”. Cf. *DAut*, s.v. *amarillez*: “El color del rostro, que por **melancolía** u otra

remediadu ezpanadi. ³¹ Aitak ezkondu ezpanagi, neurau ni ezkonduko nax sarri.	
Nunberegaita ³² asko dago enetako dolorerik; ³³ ezta munduan morroerik ³⁴ nork desakedan ³⁵ “nola hago?”. Oraziotan beti nago: ³⁶ otsoak aita jan balegi! ³⁷ Aitak ezkondu ezpanagi, neurau ni ezkonduko nax sarri.	35 40
Zerenzat ³⁸ deut lau-bost gona, ez atseginik harzaiteko? ³⁹ Gura dodana egiteko ebiliko nax horra-hona. Hartuko deut koipe ona, ⁴⁰ denporatan hel banadi. ⁴¹ Aitak ezkondu ezpanagi, neurau ni ezkonduko nax sarri.	45 50
Lege balitz ⁴² eskaetan ⁴³ gizonari lanzetea, ⁴⁴	

enfermedad, susto o espanto, passa a ser amarillo y pálido”; hala da, seguru aski, Barriako monastegiko mojei buruzko poeman ere: *eurak dakie kuraetan / min horia ta gorria* (B25: 11-12). Testuinguru honetan, uste dugu egokia dela lotzea medikuntzan *chlorosis* (Hipokratesek emaniko izena da) eta *morbus virgineus* ‘birjinen gaixotasuna’ deitu zaion gaixotasunarekin, hain zuzen ezaugarri nagusi legez azaleko kolore horixka edo berdexka duen gaixotasuna baita, eta ezkontza baitzen medikuek aholkatzen zuten sendabide bakarra. Antzinate klasikoan hasita (cf. *palleat omnis amans, color hic est aptus amori*, Ovidioren *Ars amatoria*, I, 729), Mendebaldeko literatura guztian aurkitzen dira gaixotasun horren adibideak.

³¹ *remediadu ezpanadi*: ‘erremediorik aurkitzen ez badut’.

³² *Nunberegaita*: ‘edonon’; balio modala ere izan lezake, ‘segurki, itxuraz, dirudienez’ adiera alegia (cf. A11: 29), baina hemen ‘edonon’ adiera hobetsiko genuke.

³³ *asko dago / enetako dolorerik*: ‘dolore asko dago niretzat’.

³⁴ *morroerik*: ‘mutil gazte ezkongaberik’.

³⁵ *desakedan*: ‘esan diezadakeen’.

³⁶ *Oraziotan beti nago*: ‘beti nago otoitzean, erreguka’.

³⁷ *Oraziotan beti nago: / otsoak aita jan balegi!*: ‘Beti ari naiz hau eskatzen: oxala otsoak aita jango balu’.

³⁸ *Zerenzat*: ‘zertarako’.

³⁹ *Zerenzat deut lau-bost gona, / ez atseginik arzaiteko?*: Arrenguraz da, lau-bost gonaren jabe izan arren (aberatsa izan arren) ez duelako horien probetxu hartzeko aukerarik, ezin dituelako gonak jende (mutil) artean erakutsi.

⁴⁰ *koipe ona*: Koipe ona hartzeak, itxura ona hartzeak hemen esan nahi du ez duela min horia (cf. A19: 31), hots, ezkontzean kenduko zaiola gaixo-kolorea.

⁴¹ *Hartuko deut koipe ona, / denporatan hel banadi*: ‘Ederra (mardula) jarriko naiz, sasoi onean heltzen (umotzen) banaiz’.

⁴² *Lege balitz*: ‘zilegi balitz’.

⁴³ *eskaetan*: ‘eskatzea’.

⁴⁴ *lanzetea*: ‘lantzeta’. Odola ateratzeko edo larrua ebakitzeko erabiltzen den lanabes zorrotza da. Hemen (eta A21: 38 bertso-lerroan) metaforikoki erabilia dago, jakina, gizonezkoak hankartean duena adierazteko; erdaraz ere inoizka ondo lekukotzen da hala.

banikeo nik aurrealdea⁴⁵
 motziturik⁴⁶ eskuetan;⁴⁷
 ukabilaz musuetan,⁴⁸ 55
 izorradu⁴⁹ ezpanaagi.
 Aitak ezkondu ezpanagi,
 neurau ni ezkonduko nax sarri.⁵⁰

Neurau baino non ete da
 ederrago donzeilarik? 60
 Mutil gose⁵¹ ongurarik
 mundu guztian ez ete da?
 Baneidio bati berba,⁵²
 palagadu al banegi.⁵³
 Aitak ezkondu ezpanagi, 65
 neurau ni ezkonduko nax sarri.

Nola aipatu testu hau:

Lazarraga, Juan Perez, 2010 [c. 1602], “A19 – Aitak ezkondu ezpanagi... (Gaurko grafiara egokitua)” [PDF], in G. Bilbao et al. (arg.), *Lazarraga eskuizkribua: edizioa eta azterketa (1.0)*, Vitoria-Gasteiz: UPV/EHU. Interneten eskuragarri: <<http://www.lazarraga.com>> [Kontsulta: uuuu/hh/ee].

Lan hau [Creative Commons-en baimen baten mende](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/) dago

⁴⁵ *banikeo nik aurrealdea*: ‘emango nioke nik aurrealdea’. Emakumearen aurrealdea (zehazki hankartekoa) da gizonari ematen (eskaintzen) diona.

⁴⁶ *motziturik*: Hiru eratarata uler daitekeela uste dugu: 1) ‘mozturik’. Horrela ulertuz gero, lantzetaren irudiarekin jarraituko luke: gizonaren lantzeta-zakilak lan erraza izango du, mozturik eta zabal-zabalik aurkituko baitu neskaren aurrealdea. 2) ‘lumaturik’, hots ‘biluzik, agerian’. 3) ‘mutxiturik, lizundurik, urdindurik; heldu-helduta, alferrik galtzeko zorian’; maitasunerako adin egokia gizonik ezagutu gabe igarotzeak sortzen dion larritasunarekin loturik izango litzateke irakurketa hau; aurrealdea heldu-helduta eskaintzen dio gizonari, fruta heldua bezala, puntu-puntuan.

⁴⁷ *eskuetan*: ‘eskuan, eskura, erraztasun guztiekin’.

⁴⁸ *ukabilaz musuetan*: ‘emango nioke ukabilaz musuetan’; ziurrenik *banikeo* berriro ulertu behar da, hots, *banikeo [...] ukabilaz musuetan*; hortaz, ulertu behar da haurdun geratu nahi duela. Lerroan lehenengo idatzi duen testuak (*banekike lehiaetan* ‘jakingo nuke lehiatzen, jakingo nuke grinaz jarduten’), ordea, kontrako adierazten du: haurdun ez uztekotan, jardungo lukeela grinaz gizonarekin.

⁴⁹ *izorradu*: ‘haurdundu’. *Izorradu* aditzak hemen ez du azken mendeotan atxiki zaion konnotazio txarrik.

⁵⁰ *Lege balitz eskaetan... / neurau ni ezkonduko nax sarri*: Ahapaldi gaitz honentzat proposatzen dugun interpretazioa ondoko hau da, hortaz: ‘Zilegi balitz eskatzea gizonari lantzeta-zakila, eskainiko nioke nire aurrealdea-hankartea irekita/heldu-helduta erraztasun guztiekin bere eskura; halere haurdun utziko ez banindu, ukabilaz joko nuke musuetan’. Lerroan ezabaturikoaren arabera, beste hau litzateke amaiera: ‘jakingo nuke harekin grinaz jarduten, haurdun utziko ez banindu’.

⁵¹ *gose*: ‘goseti’; izenondoa da. Bera bezalatsu gose den mutila nahi luke (kasu honetan “neska-gose” den mutila), baina aldi berean *ongura* edo borondate onekoa ere badena.

⁵² *Baneidio bati berba*: ‘gingo nioke bati berba, batekin harreman sexuala izango nuke’.

⁵³ *palagadu al banegi*: ‘balakatu, limurtu, erakarri ahal banu’.